

Na valovih znanja

Izzivi primorskega raziskovalnega prostora

ZRS

Intervju: dr. Rado Bohinc

ZRS Koper med prejemniki uglednih ERC projektov za uveljavljene raziskovalce

6. Festival namiznih oljk

SLORI

Intervju: Dr. Jadranka Cergol

O pravnih vidikih prenosa lastništva Narodnega doma na slovensko skupnost

Pomoč pri razvoju spretnosti fonološkega zavedanja

Pokrajinski arhiv

Mesto in otok. Poskus rekonstrukcije razvoja srednjeveškega Kopa

ZVKD

Estetski kaos ali kulturna dediščina

Pokrajinski muzej Koper

Muzeji - nepotrebne ustanove ali pomembni gradniki sodobne civilizacije

Izjemen uspeh izr. prof. dr. Boruta Klabjana z Inštituta za zgodovinske študije Znanstveno-raziskovalnega središča Koper

ZRS Koper med prejemniki uglednih ERC projektov za uveljavljene raziskovalce

Izr. prof. dr. Borut Klabjan je vodja pridobljenega ERC Advanced grant projekta, edinega, ki so ga slovenski znanstveniki uspeli pridobiti s področja humanistike in družboslovja v višini 2,5 mil evrov.

Evropska komisija je objavila rezultate razpisa Evropskega raziskovalnega sveta (ERC) 2021 za uveljavljene raziskovalce (ERC Advanced Grant 2021). Med 1735 prijavi z vsega sveta so po zahtevnem ocenjevalnem postopku izbrali za financiranje 253 projektov. Za izjemen uspeh lahko tokrat čestitamo kar trem raziskovalcem v Sloveniji, med njimi tudi **izr. prof. dr. Borutu Klabjanu** z Inštituta za zgodovinske študije ZRS Koper.

Izr. prof. dr. Borut Klabjan je projekt OPEN BORDERS - "Cold War Europe Beyond Borders: A Transnational History of Cross Border Practices in the Alps-Adriatic area from World War II to the present" prijavil na ERC panel za zgodovino (SH6), kjer so izmed 85 prijavi izbrali za financiranje le 13 projektov. Veseli smo, da se z Znanstveno-raziskovalnim središčem (ZRS) Koper širi krog javnih gostiteljskih ustanov za ERC projekte v Sloveniji tudi na Primorsko.

Projekti ERC so izrednega pomena ne le za dobitnike in dobitnice, saj jim omogočajo kreativno svobodo in večletno finančno neodvisnost pri izvajanju svojih raziskav, ampak pomembno vplivajo in spodbujajo tudi razvoj mlajših raziskovalnih sodelavcev. Ravno tako je pridobitev ERC projekta izjemnega pomena za mednarodno prepoznavnost raziskovalne odličnosti same ustanove gostiteljice ERC projekta, v tem primeru ZRS Koper.

"Izredna rast znanstveno-raziskovalne odličnosti ZRS Koper, sledeč znanstveni produkciji, številnim

Izr. prof. dr. Borut Klabjan

mednarodno odmevnim objavam in uspehu pri pridobivanju mednarodnih raziskovalnih projektov v zadnjih letih, je s pridobljenim ERC projektom posebej potrjena in nagrajena. Kot prvi in edini javni raziskovalni zavod izven Ljubljane smo uspeli pridobiti ERC projekt kar daje ZRS Koper še dodatno potrditev v nacionalnem in mednarodnem raziskovalnem prostoru. Ob tej priložnosti želim čestitati vsem sodelavkam in sodelavcem Inštituta za zgodovinske študije ZRS Koper, še posebej pa izr. prof. dr. Borutu Klabjanu in njegovi skupini raziskovalcev za izjemen raziskovalni dosežek, ki nadgrajuje njihovo že tako uspešno dosedanje raziskovalno delo," je po-

vedal **prof. dr. Rado Pišot**, direktor ZRS Koper.

"Najprej bi želel čestitati našemu članu Inštituta za zgodovinske študije ZRS Koper. Veseli in ponosni smo na dosežek dr. Boruta Klabjana, po drugi strani pa to razumemo tudi kot uspeh ZRS Koper in Inštituta za zgodovinske študije ZRS Koper, ki sta v zadnjih 20 letih ustvarila pogoje za tovrstno raziskovalno in mednarodno integrirano delovanje v okolju, kar omogoča tudi takšne najprestižnejše in raziskovalno najzahtevnejše projekte v evropskem merilu. Še enkrat čestitke za pridobljen projekt, prepričan sem, da to ni naš zadnji ERC projekt," je izpostavil **prof. dr. Egon Pelikan**, predstojnik

Inštituta za zgodovinske študije ZRS Koper.

"Veseli me, da bom lahko s svojim projektom pripomogel k poglobljajni in širjenju pestrejši podobe evropske preteklosti in spomnil domačo ter mednarodno javnost, da je obstajal čas in prostor, kot je bilo območje Alpe-Jadran v času hladne vojne, ko so države, družbe in posamezniki medsebojno uspeli sodelovati kljub različnim političnim, vojaškim, gospodarskim in družbenim modelom. S tem opozorilom vsebina Odprte meje presega zgolj okvir raziskovalnega projekta in ponuja alternativni model družbi zaprtosti, konfliktov in napetosti," je ob prejemu ERC projekta dejal izr. prof. dr. Borut Klabjan. Kot dodaja je "zgodovina Evrope v času hladne vojne drugačna, če jo opazujemo z obmejnega prostora Alpe-Jadran, kot pa če nanjo gledamo z vrha berlinskega zidu. Prepletjenost ljudi, prehodnost izkušenj in vsakodnevnih gospodarskih izmenjav, ki so kljub mednarodnemu političnemu nihanju zaznamovale obdobje po drugi svetovni vojni dalje, nam govorijo o povezanosti prostora preko državnih meja. Projekt Odprte meje (Open Borders) ima namen preučiti mnogotere oblike povezovanja, ki so zaznamovale vsakdan območja Alpe-Jadran. Na tak način želi opozoriti na potrebo po razumevanju preteklosti evropske celine, ki presega črno-bele razlage o dihotomski delitvi na Vzhod in Zahod ter ponuditi bolj razvejano sliko Evrope od konca druge svetovne vojne do danes". •

Kot prvi in edini javni raziskovalni zavod izven Ljubljane smo uspeli pridobiti ERC projekt kar daje ZRS Koper še dodatno potrditev v nacionalnem in mednarodnem raziskovalnem prostoru.

PROF. DR. RADO PIŠOT
direktor ZRS Koper

6. Festival namiznih oljk

Ohraniti želijo tradicijo vlaganja oljk

Inštitut za oljkarstvo ZRS Koper prireja 6. Festival namiznih oljk, ki bo potekal v ponedeljek, 6. junija 2022, v Krajinskem parku Sečoveljske soline, s pričetkom ob 16.30.

V Sečoveljskih solinah bo tako potekala vodena degustacija izdelkov iz oljk, soli, zelišč in oljčnih namazov, obiskovalci pa bodo imeli možnost vodenega ogleda Sečoveljskih solin. Ob 18. uri bodo podelili priznanja in nagrade oljkarjem za najboljše namizne oljke in zaključili s kulinaricnim presenečenjem.

Festival namiznih oljk letos poteka že šesto leto zapored, lani so ga na Inštitutu za oljkarstvo ZRS Koper nadgradili s projektom SOLJKE. "Cilj projekta je skupaj s pridelovalci oljk razviti nove produkte iz oljk, oljčnega olja, soli in

6. Festival namiznih oljk
RAZSTAVA NAMIZNIH OLJK S KULINARIČNIM PRESENEČENJEM
DOBROTE IZ OLJK, SOLI IN ZELIŠČ

v ponedeljek, 6. junija 2022,
s pričetkom ob 18. uri v Krajinskem parku Sečoveljske soline.

Program

- 16.30-17.15: Vodena degustacija izdelkov iz oljk, soli, zelišč in oljčnih namazov, dr. Vasilij Valenčič, Inštitut za oljkarstvo ZRS Koper,
- 17.15-18.00: Voden ogled Sečoveljskih solin, Barbara Morgan, podjetje Soline pridelava soli d.o.o.,
- 18.00-18.30: Podelitev nagrad "6. FESTIVAL NAMIZNIH OLJK" z glasbeno spremljavo,
- 18.30-19.00: Kulinaricno presenečenje in razstava namiznih oljk.

Število udeležencev na vodeni degustaciji je omejeno. Prijave zbirajo do 2. junija 2022 na e-pošti: info.izo@zrs-kp.si ali po telefonu 05 611 79 31 in 051 389 392. Za festival in kulinaricno presenečenje pa prijava ni potrebna.

začimb, hkrati pa ohraniti tradicijo vlaganja oljk," je povedala predstojnica Inštituta za oljkarstvo ZRS Koper, **dr. Maja Podgornik**. Kot je dodala, bi si želeli, da bi tudi namizne oziroma vložene oljke pridobile zaščiteno označbo porekla, tako kot to velja že za Piransko sol in Ekstra deviško oljčno olje Slovenske Istre.

"Na inštitutu se dobro zavedamo, da je prvi pogoj za dobre namizne oljke izpolnjen z zdravimi plodovi, ki pa jih je v teh ekstremnih razmerah in intenzivnih napadih ško-

dljivcev zelo težko pridelati. Zato s projektom SOLJKE pilotno razvijamo model celostnega pristopa h kmetijstvu, s čimer želimo izboljšati učinkovitost agrotehničnih ukrepov," je še dodala dr. Maja Podgornik.

Dogodek poteka v sodelovanju s podjetjem Soline pridelava soli d.o.o. v okviru projekta SOLJKE, ki ga sofinancirata Evropska unija iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja in Republika Slovenija v okviru Programa razvoja podeželja 2014-2020. •

Dr. Rado Bohinc, Pravni inštitut ZRS Koper

Univerza bo raziskovalna ali pa je ne bo

Ko govorimo o položaju znanosti in univerze v slovenski družbi, je dr. Rado Bohinc zagotovo kompetenten sogovornik. Deloval je namreč v različnih vlogah, zato do obisti pozna stranpoti in izzive slovenskega akademskega prostora. Za Lucijo Čok je bil drugi rektor Univerze na Primorskem, že desetletja je predavatelj, bil je tudi dekan ljubljanske FDV in minister, trenutno pa ima ob polni zaposlitvi na FDV tudi dopolnilno delovno razmerje na Znanstveno-raziskovalnem središču Koper. V Slovenski Istri preživlja vsak konec tedna, saj ima tu tudi hišo.

DENIS SABADIN

• **V okviru ZRS Koper sodelujete v Pravnem inštitutu. Kakšen je način dela? Kateri so glavni projekti, ki se jih lotevate s sodelavci?**

“Pravni inštitut je eden od inštitutov Znanstveno-raziskovalnega središča Koper. Opravljamo raziskave z različnih pravnih področij, denimo o človekovih pravicah, posebej v kazenskih postopkih. S tem se največ ukvarja sedanji ustavni sodnik dr. Rok Svetlič, od zunanjih sodelavcev pa še Jernej Černič in drugi. Ukvarjamo se tudi s področjem korporativnega upravljanja in s področjem korporativne odgovornosti, tudi odgovornosti direktorjev. Tu je zelo aktiven dr. Jože Ruparčič, sicer pomočnik varuha človekovih pravic. Inštitut izvaja tudi mednarodni projekt in se prijavlja na projekte ARRS. ZRS odlično napreduje potem, ko se je moral izločiti iz Univerze na Primorskem. Mislim, da to za univerzo ni bila razvojno modra poteza.”

• **Kakšno pa je delovanje podiplomske šole za magistrske in doktorske študije, ki jo vodite?**

“To je podiplomska šola za študij na magistrski in doktorski ravni, ki je bila ustanovljena v sodelovanju ZRS Koper in Emunija. Na tej šoli že teče podiplomski študij kineziologije, v pripravi pa sta še doktorski program s področja humanistike in družboslovja ter program s področja evropskih poslovnih študij. Pri slednjem podajamo znanje, kako poslovati v EU in kako poslovneži iz Evropske Unije poslušajo v sredozemskih državah. Ta šola še ni pravna oseba, temveč le skupna enota ZRS in EMUNI. Z njo spodbujamo tudi začetek izobraževalne dejavnosti ZRS Koper.”

Kakovostna ločnica med univerzo in visoko šolo

• **Prejšnji teden ste bili v okviru Sveta za razvoj pri SAZU glavni organizator strokovnega posveta Univerza na Prokrustovi postelji javnega zavoda: avtonomnost in odgovornost univerze v Sloveniji. Kakšne so bile glavne ugotovitve?**

“Na posvetu se je izkazalo, da se v Sloveniji v premajhnem obsegu udejanja prevladujoča evropska in naša ustavna zasnova avtonomne univerze. Prepodrobna je zakonska regulacija razmerij znotraj univerze. Država se mora umakniti kot regulator in prepustiti urejanje večine vprašanj avtonomni in s tem družbeno odgovorni univerzi. Univerza kot javni zavod je del upravne hierarhije države, postati pa mora njen partner. In še to: prihodnja univerza mora biti raziskovalna ali pa to ni univerza, temveč le visoka šola. Kakovostno ločnico med univerzitetnim in visokim šolstvom mora postaviti novi zakon o univerzi. Posveta se je udeležil tudi kandidat za ministra za znanost Igor Papič, ki je še pred predstavitvijo v parlamentarnih odborih obljubil, da bo obseg raziskovalnih sredstev iz države iz dosedanjih manj kot pol odstotka zrasel na en odstotek. Pri visokem šolstvu pa bodo proračunski izdatki narasli na 1,5 odstotka. To so zelo obetavne zaveze, za katere nimamo apriornih razlogov, da jim ne verjamemo, razen seveda izkušenih.”

Dr. Rado Bohinc

• **O tem novem zakonu se že dolgo govori. Kakšne spremembe zagovarjate?**

“Normativna preobloženost visokega šolstva v Sloveniji je pretirana. Zakonsko urejanje statusa, organizacije in procesov na univerzi do zadnje podrobnosti ovira uresničevanje ustavne zasnove avtonomnosti univerze. Zato sem zagovornik zmanjšanja zakonske regulacije v prid univerzitetne. Na ta način univerze v svojo pristojnost pridobijo skrb za vrhunsko kakovost, za raziskovalno podstat in za razvoj organizacije in kadrov v smeri znanstvene odličnosti. S tem, da univerze dobijo več avtonomije, pomeni več pristojnosti za urejanje organizacij-

“Normativna preobloženost visokega šolstva v Sloveniji je pretirana. Zato sem zagovornik zmanjšanja zakonske regulacije v prid univerzitetne.”

skih, akademskih, tudi kadrovskih in finančnih vprašanj, prevzemajo tudi odgovornost do družbe in breme za učinkovito delovanje. V Sloveniji imamo skoraj 30 let zakon o visokem šolstvu, ki je bil 21-krat dopolnjen in šestkrat razveljavljen v določenih delih s strani ustavnega sodišča. Najbolj pomembno je, da ne nadaljujemo z dopolnjevanjem tega zakona, temveč da začnemo na novo: z novo zasnovo zakona, ki bo številna področja izločila iz zakonskega urejanja in jih prepustila univerzi. Izhodišče novega zakona o univerzi mora biti, da je lahko univerza le tista visokošolska organizacija, ki je razvila vrhunsko raziskovalno podstat svoje pedagoške dejavnosti. Zaradi tega sem omenil, da je bil za Univerzo na Primorskem razhod z ZRS velika napaka, saj je s tem izgubila velik raziskovalni potencial.”

• **Torej razmišljate o izrazitejši ločnici med univerzo in visokim šolstvom?**

“Danes je univerza vse, celo šole, ki opravljajo visokošolsko izobraževanje, pa niso univerzalne v smislu pokrivanja vseh strok, kar pomeni,

da si že s tega vidika ne zaslužijo imena univerze. Če pogledamo še akademske standarde in raziskovalno razsežnost, bi zelo hitro ugotovili, da gre za preprost visokošolski študij. Potencialni študentje nimajo možnosti razlikovati, ker se vse imenuje univerza. Na omenjenem posvetu je bil predstavljen podatek, da ima Slovenija vsako leto razpisana študijska mesta za vso generacijo. Na primer v Švici vpisna mesta pokrivajo 40 odstotkov populacije.”

• **Tudi o teh stvareh govorite v letu 2020 izdani knjigi Univerza in država. Pravna analiza družbenega položaja univerze? Kakšne so glavne ugotovitve?**

“Knjiga obravnava razmerje med univerzo in oblastjo. Gre za vprašanje, ali je univerza del upravne hierarhije, na čelu katere je država, beri politika? Ali pa je univerza ena od partnerskih institucij v državi - to pomeni, da razmerja med oblastjo in univerzo niso nadrejena, temveč prirejena. Univerza naj bi se kot ena od avtonomnih institucij v družbi usklajevala in partnersko dogovarjala z oblastjo o dveh zadevah: kaj bo ponudila v okviru svoje odgovornosti za razvoj družbe, torej katere študijske programe in na drugi strani, koliko bo država iz davkoplačevalskega denarja za to plačala.”

• **Imajo države, po katerih se želimo zgledovati, podobne dileme ali so nekaj korakov pred nami v razumevanju avtonomnosti univerz?**

“Slovenija je tu podpoprečna. Obstaja študija, ki jo od leta 2007 pripravlja Evropsko združenje univerz, in proučuje vprašanje avtonomnosti in odgovornosti univerz po enotni metodologiji. Preverja se štiri ravni avtonomije, pri vsaki imajo osem do 12 indikatorjev. Slovenija je močno

podpoprečna na kadrovskem področju, na katerem je zasedla 24. mesto med 29 državami, na akademskem področju je 25., le nekoliko boljša je glede finančne avtonomije (18. mesto) in na organizacijskem področju (16. mesto). Študija je pokazala, da bolj kot je univerza regulirana in manjše je financiranje, slabša je njena znanstvena produkcija, ki se izraža na lestvicah najboljših univerz na svetu. Na posvetu so bili predstavljeni zaskrbljujoči podatki, da se v Sloveniji to stanje poslabšuje iz leta v leto.”

Ali naj družbena odgovornost postane pravno zavezujoča?

• **Vaše drugo polje znanstvenega zanimanja predstavlja koncept družbene odgovornosti. Kakšne rešitve vidite na tem področju?**

“Koncept družbene odgovornosti izhaja iz tega, da tisti, ki imajo družbeno moč, prevzamejo tudi temu ustrezno del odgovornosti. Politika ima velikansko družbeno moč, vendar napakam ali kršitvam predpisov s strani njenih nosilcev ne sledi pravna odgovornost. Razen politične odgovornosti, kar pa kaznujemo volivci. Kot pravnik si zastavljam vprašanje, ali ima kršitev načel družbeno odgovornega vladanja lahko tudi pravne sankcije, tako kazenske kot odškodninske. Pravne podlage za pravne odgovornosti poslancev in ministrov so šibke, ali jih sploh ni, oz. jih varuje imuniteta. To je šibka točka političnega sistema. Družbeno neodgovorna politika ne spoštuje samoomejevanja svoje družbene moči in odločitve, ki so splošno družbeno pomembne, podreja zgolj svojim interesom. V javnem upravljanju družbena odgovornost kot pravni pojem sploh ne obstaja; uporablja se le kot politično leporečje.”

• **Ko govorite o uveljavitvi korporativne družbene odgovornosti govorimo še vedno o moralnem vprašanju, da naj bi se ljudje ravnali po etičnih merilih, ali bi morali že pravno zavezati določena dejanja z vsemi pravnimi sankcijami?**

“To je temeljno teoretično vprašanje na tem področju. Prevladuje prostovoljni koncept, ki izhaja še iz neoliberalnega razumevanja družbenega razvoja. Na drugi strani pa so stališča, tudi jaz zagovarjam to smer, da bi korporativna družbena odgovornost morala biti pravno zavezujoča, torej pretvorjena v korporacijske pravne inštitute. Korporacijsko pravo še vedno temelji na načelu, da direktor korporacije odgovarja korporaciji kot pravni osebi ter njenim lastnikom in nobenemu drugemu, niti skupnosti, zaposlenim, okolju, poslovnim partnerjem ... Nekaj držav, denimo Indija, ima urejeno družbeno odgovornost v zakonodaji: velike korporacije morajo pol odstotka dobička nameniti za sklade, ki financirajo programe družbene odgovornosti. EU je leta 2002 postavila definicijo družbene odgovornosti kot odgovornost korporacij za okolje, leta 2012 ga je razširila tudi na ljudi in človekove pravice, ampak še vedno kot prostovoljni koncept. Glavno gibalno programov družbene odgovornosti je postalo tržno komuniciranje z javnostmi, kar seveda ne more biti pravi pristop, a je vseeno bolje kot nič.”

10. junija četrta izvedba SLORI-jevega Strokovnega srečanja slovenskih pravnikov in pravnih v Italiji

O pravnih vidikih prenosa lastništva Narodnega doma na slovensko skupnost

Strokovno srečanje slovenskih pravnikov in pravnih v Italiji je periodični dogodek, ki ga Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) tradicionalno namenja povezovanju odvetnikov, notarjev, sodnikov in drugih pravnih profilov iz vrst slovenske narodne skupnosti v Italiji, hkrati pa tudi vseh, ki spremljajo juridična vprašanja, povezana z razvojnimi procesi manjšine in širšega prostora slovensko-italijanskega stikanja.

Srečanja, ki potekajo vsako drugo leto (prvo je bilo leta 2016 v Gorici, drugo leta 2018 na Opčinah, tretje pa pred dvema letoma na aplikaciji ZOOM zaradi omejitev, povezanih s preprečevanjem širjenja okužbe s koronavirusom), ponujajo priložnost za strokovno izpopolnjevanje, vsebinsko razpravo in utrjevanje poklicnih ter prijateljskih vezi. Izvajajo se v okviru programa Banka znanja, ki ga SLORI razvija z namenom povezoovanja znanstvenega in strokovnega potenciala Slovencev v Italiji. S tem programom želi inštitut prispevati k večjemu vključevanju raznih strokovnjakov v manjšinski družbeno-gospodarski sistem - tudi tistih, ki delujejo zunaj tega okolja, v drugih italijanskih deželah, Sloveniji ali tujini.

Osrednja tema letošnjega srečanja, ki bo v petek, 10. junija, v Veliki dvorani Narodnega doma v Trstu, so pravni vidiki prenosa lastništva Narodnega doma na slovensko skupnost v Italiji. Ta postopek se je uradno zaključil 28. marca letos na tržaški prefekturi, ko sta Univerza v Trstu in Fundacija Narodni dom ob prisotnosti predsednika Italijanske republike Sergio Mattarelle podpisali dogovor o brezplačnem prenosu lastništva Fabianijeve palače na tržaško fundacijo. Istočasno je potekal tudi podpis pogodbe za desetletno brezplačno uporabo stavbe, ki bo univerzi na voljo do obnove poslopja v Ul. Gregoretta 2, v katerega bo nato univerza preselila svojo dejavnost. Proces dejanskega vračanja nepremičnine bo zato po pričakovanih trajal več let, naloga fundacije pa bo izdelati razvojni načrt za ponovno oživitve tega strateškega objekta za tržaško slovensko in širšo mestno skupnost.

Na strokovnem srečanju bo o pravnih vidikih prenosa lastništva Narodnega doma na slovensko narodno

Narodni dom v Trstu

skupnost spregovoril predsednik fundacije, tržaški odvetnik **Rado Race**. Odv. Race je strokovnjak za civilno in gospodarsko pravo, domače in mednarodne arbitražne postopke ter pogodbe z mednarodnim elementom (predvsem v vzhodni Evropi in na Balkanu), je pa tudi prvi predsednik Fundacije Narodni dom, ki je bila ustanovljena 8. julija 2020. To vsekakor ni njegova prva funkcija na vodilnih položajih organizacij slovenske narodne skupnosti v Italiji, nedvomno pa je vodenje fundacije, ki je postala lastnica Narodnega doma v Trstu, poseben izziv. Z gostom se bosta pogovarjala uveljavljena tržaška odvetnika **Mitja Ozbič** in **Tereza Pertot**, oba večletna sodelavca SLORI-ja. V razpravi bodo izpostavljene pravne razsežnosti prenosa lastništva, a tudi družbeno-po-

litične okoliščine, ki so privedle do tega epohalnega koraka.

Narodni dom je bil od odprtja leta 1904 izraz narodnega, političnega, kulturnega in gospodarskega prepoda tržaških Slovencev in Slovenk. Načrt zanj je izdelal arhitekt Maks Fabiani, stavba pa je kmalu postala središče številnih slovenskih organizacij, saj je razpolagala z gledališčem, čitalnico, restavracijo, kavarno, banko in hotelom. Skratka, bila je simbol slovenske in tudi slovanske prisotnosti v Trstu, vsaj dokler je niso fašistični skvadrasti 13. julija 1920 načrtno napadli in požgali. Zahteve po vrnitvi Narodnega doma so se začele takoj po osvoboditvi, a napor niso obrodili željenih sadov. Na papirju je bil problem rešen v 19. členu zaščitnega zakona za Slovence

v Italiji (Zakon št. 38 iz leta 2001), uzakonjena pravica za vselitev Narodne in študijske knjižnice v poslopje pa se je uresničila le delno. Leta 2017 je italijanski zunanji minister Angelino Alfano slovenskemu kolegu Karlu Erjavcu zagotovil vrnitev nepremičnine do leta 2020, prelomni trenutek pa je nastopil šele ob proslavljanju stoletnice požiga julija 2020, ko sta predsednika Italije in Slovenije, **Sergio Mattarella** in **Borut Pahor**, prisostvovala podpisu okvirnega dokumenta o vrnitvi Narodnega doma slovenski narodni skupnosti. Nedavni podpis dogovora na tržaški prefekturi je zato le zadnji korak na poti do ponovne pridobitve tega pomembnega poslopja, na katero tržaški Slovenci in Slovenke čakajo že več kot sto let. •

Izšel je priročnik *V svetu glasov izpod peresa Silve Perčič, Sonje Bukavec in Martine Ozbič*

Pomoč pri razvoju spretnosti fonološkega zavedanja

Ob vstopu v šolo ali leto prej otroke pogosto opazujemo z vidika pripravljenosti na opismenjevanje in se sprašujemo, ali je posamezen otrok za ta korak zrel. Običajno smo bolj osredotočeni na kognitivno kot pa na čustveno in socialno zrelost, čeprav so vsa tri področja zelo pomembna.

H ključnim spretnostim spadajo sposobnost sledenja povedanemu, na primer navodilom, pomenja vsebine (zgodbe, pesmi, posameznih besed, navodil itd.), ustrezno razumevanje in izražanje, učinkovita pozornost, sposobnost koncentracije, vztrajnost, ne nazadnje pa tudi ustrezno razvito fonološko zavedanje, to je zaznavanje zvočnega ujemanja, sposobnost zlogovanja, prepoznavanje in razlikovanje elementov govora itd.

Starostno obdobje 5-7 let je obdobje, ko so spretnosti otrok zelo variabilne; srečamo otroke, ki že znajo pisati in brati, otroke, ki ne zaznajo rime, otroke, ki se že igrajo s fonemi besed, otroke, ki potrebujejo več časa, da usvojijo bralno veščino, otroke, ki so počasni osnovnošolski bralci, nazadnje pa še otroke, ki imajo občutne težave na področju opismenjevanja, pomnjenja in fonološkega zavedanja. Zato so velike razlike med otroki nekaj običajnega, pričakovane. Starši so včasih zas-

krbljeni, včasih utemeljeno, včasih tudi ne; je pa dejstvo, da občasno tudi sami strokovnjaki pri nekaterih otrocih opažajo določene (manjše ali večje) težave (vendar še ne motenj!).

Čeprav so spretnosti v starostnem obdobju 5-7 let zelo variabilne, morajo otroci ob vstopu v šolo zadostiti minimalnim merilom za uspešno opismenjevanje. Če imajo otroci na določenih področjih težave, potem lahko tudi ob vstopu v šolo pričakujemo več zapletov, težav in vložene truda, pri nekaterih tudi zelo velike težave in posledično odpor do šole. Željo, da bi vsi otroci suvereno in kompetentno vstopali v osnovno šolo, se je porodila zamisel o nastanku priročnika, ki staršem, vzgojiteljem učiteljem in strokovnjakom, kot so logopedi, specialni in rehabilitacijski pedagogi, psihologi ipd., ponuja ideje za delo z otroki.

Priročnik *V svetu glasov* je tako nastal z namenom, da ponudi nabor dejavnosti kot pomoč pri razvoju spretnosti fonološkega zavedanja. Priprave so ga tri tržaške avtorice:

učiteljica, specializirana za delo z učenci s posebnimi potrebami **Sonja Bukavec**, vzgojiteljica **Silva Perčič** in logopedinja, surdopedagoginja ter specialna in rehabilitacijska pedagoginja **dr. Martina Ozbič**. Publikacijo je založila tržaška Mladika, izdajatelj pa je Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI). Besedilo so pregledale recenzentke **dr. Maja Melinc Mlekuž**, **prof. def. Barbara Šömen Škrabolje** in **prof. def. Ana Turšič**.

Vaje, zbrane v tem priročniku, so namenjene predvsem vzgojiteljem in učiteljem; so pripomoček za delo z vsemi skupinami predšolskih otrok ter z otroki prvega in drugega razreda osnovne šole (pri otrocih s težavami jih lahko uporabljamo tudi kasneje). Vse pa so urejene v povezavo in smiselno celoto, od prvih korakov do najtežjih dejavnosti, od besedne ravni do fonemske. Urejene so stopenjsko, po težavnosti, domeneh, za doseg istega cilja pa je na razpolago več vaj. Po vsej verjetnosti bodo nekatere dejavnosti pedagogom poznane že iz prakse, vendar

Priročnik bo predstavljen javnosti v prihodnjih tednih.

bodo številne izvirno dopolnile vsakodnevno delo.

Priročnik bo predstavljen javnosti v prihodnjih tednih (datum predstavitve še ni določen), nakar bo na voljo v knjigarnah. •

Dr. Jadranka Cergol o identiteti v čezmejnem prostoru

Medkulturni dialog bi moral biti obvezen šolski predmet

Dr. Jadranka Cergol je klasična filologinja, ki svojo raziskovalno pozornost posveča medkulturnim dinamikam. Na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem (UP FHŠ) predava pri predmetih, ki so povezani z jezikoslovjem in komuniciranjem, v okviru raznih projektov pa je sodelovala pri pripravi znanstvenih monografij s področja jezikovnega in kulturnega stikanja. Je predstojnica raziskovalnega Inštituta za medkulturne študije UP FHŠ in članica znanstvenega sveta Slorija, s katerim sicer sodeluje že vrsto let. Dobro pozna književno produkcijo slovenskih avtoric in avtorjev, ki delujejo in živijo v Italiji, in se - vsak po svoje - ukvarjajo z vprašanjem identitete.

MITJA TRETJAK

• **Ena od raziskovalnih tem, s katero se ukvarjate, je recepcija antičnih vrednot v sodobnejših slovenskih avtorjih. Katere vrednote ostajajo aktualne po več kot dveh tisočletjih?**

“Pravzaprav gre za trinom, ki ga zaznavam tako v grških literaturi kot tudi v današnjem svetu in ga sestavljajo lepo, dobro in koristno. V antiki je bilo lepo tudi dobro in koristno in kar je bilo koristno, je bilo tudi dobro in lepo. Kot primer lahko navedem klasično arhitekturo in kiparstvo, kjer izstopajo urejenost in razmerja. Za Grke in Rimljane je bilo to seveda lepo, ampak tudi dobro in posledično koristno. S časom se je tem pojmom pridružila še pravičnost, tako da imamo na koncu naslednje vrednote: moralno dobroto, estetsko lepoto, politično pravičnost in korist za širšo družbo. Gre za nekakšno rdečo nit, ki jo najdemo tudi v humanizmu in v današnjem času, ko pri avtorjih izstopa predvsem iskanje teh vrednot, ki pa niso nujno prisotne istočasno in z enako intenzivnostjo.”

• **Umetniki pregovorno iščejo ravno lepoto, pogosto tisto estetsko. Ali je tovrstno iskanje v nekaterih literarnih zvrsteh bolj izrazito kot v drugih?**

“Zdi se mi, da zvrsti ne igrajo neke vloge. Prej bi rekla, da je intenzivnost iskanja odvisna od samih avtorjev - pri nekaterih je bolj poudarjena, pri drugih manj. Morda te vrednote pridejo bolj do izraza v poeziji, pri kateri je pisanje bolj koncizno, po drugi strani pa je v daljših delih več prostora za poglobljeno iskanje. Med tržaškimi in goriškimi avtoricami ter avtorji je veliko takih, ki iščejo lepo in dobro v svetu - vsak po svoje, seveda.”

• **Obmejni avtorji so praviloma zavezani tudi vprašanju individualne in kolektivne identitete, ki predstavlja še enega od vaših raziskovalnih interesov. Najbrž lahko trdimo, da gre za prastaro temo, ki je konstanta v večkulturnih prostorih. Sprašujem pa se, ali tudi Italijani doživljajo Trst kot medkulturno mesto oziroma ga kot takšno dojemajo le pripadniki manjšinskih narodnih skupin?**

“V tako imenovani zamejski literaturi so vprašanja o nacionalni pripadnosti in identiteti stalnica, drugje pa ni tako. Pred kratkim sem denimo na spletnih straneh nekaterih italijanskih univerz preverjala, s kakšnimi temami se ukvarjajo doktorski študenti na področju literature in jezikoslovja. Presenečena sem bila, da je večina raziskav še vedno vezanih na klasično literaturo, iluminizem, renesanso, Leopardijevo romantiko in podobno. Upravičeno se lahko torej vprašamo, kolikšno je kolektivno zavedanje o tem, da se je italijanska družba že zdavnaj precej spremenila. In v tem je najbrž največja razlika z našim prostorom: mi se že dvesto let zavedamo, da živimo v medkulturnem prostoru, v italijanskih mestih pa se tega začenjajo zavedati šele v zadnjih letih, čeprav se je družba zaradi migracij spremenila že pred nekaj desetletji. Zdi se mi, da člani naše skupnosti

Jadranka Cergol

ozavestijo to kulturno raznolikost zelo zgodaj, koliko pa se Italijan v Trstu ali tudi Slovenec v Istri zaveda, da živi v medkulturni družbi, je odvisno samo od njega. Imamo takšne, ki jim je to všeč in kulturno pestrost tudi radi izpostavljajo, na drugi stran pa so tisti, ki kulturno heterogeno družbo zavračajo. Dejansko pa se s tovrstnimi vprašanji začnemo ukvarjati takrat, ko medkulturnost živimo v svojem vsakdanjem življenju.”

• **Radi poudarjamo, da sta Trst in Gorica medkulturni mesti, ker v njih sobivata italijanska in slovenska kultura. Vprašanje pa je, ali smo v omenjene medkulturne dinamike pripravljeni sprejeti še druge narode?**

“Nihče se ne ukvarja s problemi, s katerimi se srečujejo mlade generacije, od pomanjkanja služb do previsokih cen stanovanj in težav, ki jih imajo, ko si želijo ustvariti družino. Obljubili so jim, da lahko dobijo vse, dobili pa niso nič.”

“Včasih se mi zdi, da živi naša skupnost v mehurčku, v katerem smo sami ali kvečjemu v družbi Italijanov. Okoli nas pa so že nekaj desetletij tudi drugi, ki jih pogosto ne vidimo, zato pogrešam več ozaščanja in medkulturne vzgoje. Težave, ki nastanejo med narodnimi skupnostmi, izvirajo iz nepoznavanja in so torej kulturnega značaja. V okviru aktivnosti v obeh čezmejnih projektih Eduka, ki ju je vodil Slori, smo zato veliko delali na medsebojnem spoznavanju. Menim pa, da bi moral biti medkulturni dialog obvezen šolski predmet. Spoštovanje se namreč vzpostavi ravno s poznavanjem drugega in takrat lažje iščemo dobroto, lepoto, korist in pravičnost - tako kot v antiki.”

• **Slori pri svojem raziskovalnem delu uporablja zlasti družboslovno znanje in orodja. Ali ne bi**

lahko tudi humanistika prispevala svoj del, recimo s pomočjo filozofije, antropologije, etike in drugih humanističnih ved?

“Drži, da se je Slori od svoje ustanovitve dolgo ukvarjal predvsem s sociološkimi spremembami v naši skupnosti, pod pritiskom sodobnih dinamik in splošnih potreb pa je v zadnjih letih veliko napora usmeril v jezikovno politiko. Danes tako ponuja številne jezikovne usluge, od izobraževanja in srečanj do oddaj, jezikovnih rubrik in jezikovne svetovalnice. V okviru projekta Jezik - Lingua smo se ukvarjali tudi s poučevanjem manjšinskega jezika v šolah in s čezmejno literaturo, zato lahko rečemo, da je humanistika delno že vstopila v Slorijevo razisko-

srečujejo mlade generacije, od pomanjkanja služb do previsokih cen stanovanj in težav, ki jih imajo, ko si želijo ustvariti družino. Obljubili so jim, da lahko dobijo vse, dobili pa niso nič. Mladi se torej ukvarjajo s temi vprašanji in pomembno je, da to tudi javno izpostavijo, saj v nasprotnem primeru ne bomo znali razumeti potreb tega dela naše skupnosti, ki išče lasten prostor v veliko širši, globalni družbi.”

• **Na fakulteti predavate v okviru predmetov, ki so tako ali drugače povezani z jezikom in komuniciranjem. Ali opazate razlike v odnosu do jezika med študenti, ki prihajajo iz Italije oziroma Slovenije?**

“Na fakulteti se veliko ukvarjamo z vprašanjem identitete in opažam, da imajo zlasti študenti iz zamejstva spoštljiv odnos do jezika, čeprav jih hkrati zanimajo tudi druge teme. Obstoj manjšine v našem okolju zagotovo ni njihova glavna skrb, morda zato, ker ozračje ni več tako napeto kot je bilo nekoč. Lahko rečemo, da se jim ni treba več 'boriti'. Na vseh nivojih pa zaznavam problem poverljivosti in vseenosti, a ne le med mladimi.

Vsekakor so vprašanja vezana na jezik in njegovo rabo izjemno kompleksna in posledično tudi zanimiva, saj so za njimi osebne in družbene dinamike ter emocionalni vidiki, s katerimi se soočamo.”

• **Ali to pomeni, da se mladi sicer ukvarjajo z vprašanjem identitete in narodne pripadnosti, vendar drugače, skladno s spremenjajočim se svetom?**

“Kot sem že povedala, imajo mladi danes druga zanimanja in narodna pripadnost je le eno od teh. Ukvarjajo se z večplastnimi identitetami in nanje gledajo veliko manj obremenjeno od starejših generacij. Konec koncev so se v medkulturno in kompleksno družbo rodili in nove dinamike sodobnega časa so zanje nekaj čisto normalnega.”

Tehniška dediščina v štirih istrskih občinah

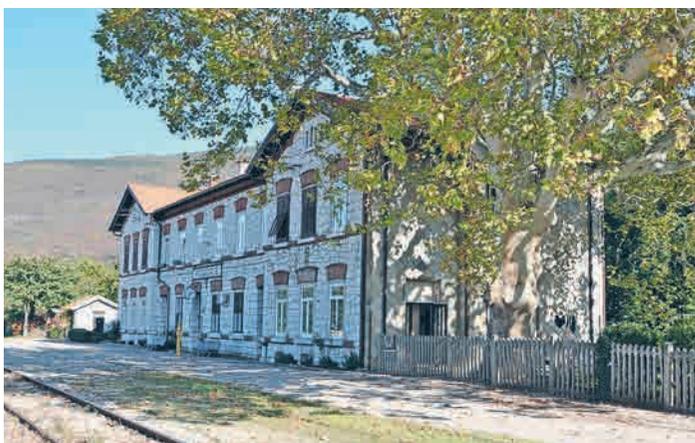
Estetski kaos ali kulturna dediščina

Dediščina so dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih ljudje opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, etnične pripadnosti, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas. Varstvo dediščine je v javno korist, ki se določa v skladu s kulturnim, vzgojnim, razvojnim, simbolnim in identifikacijskim pomenom dediščine za državo, pokrajine in občine (Zakon o varstvu kulturne dediščine).

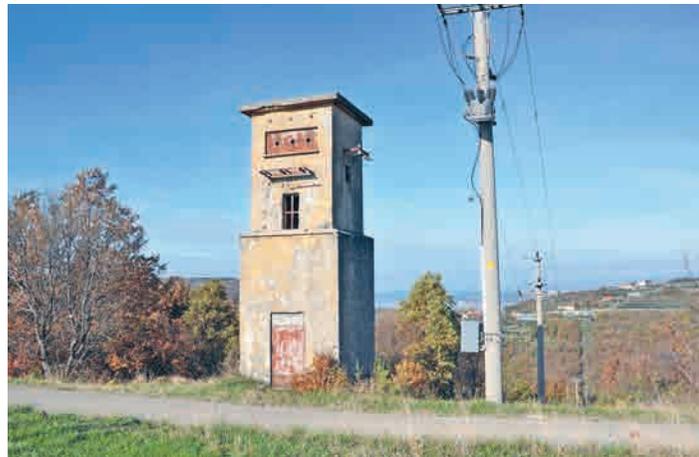
MATEJA MAKOVEC
Zavod za varstvo
kulturne dediščine Slovenije,
Območna enota Piran

Sečoveljski rudnik

Železniška postaja Podgorje

Transformatorska postaja Boršt

Melioracijsko območje Ankaran

Tehniška dediščina, za katero se uporabljata tudi izraza: tehnična, industrijska dediščina, je vrsto let veljalo, da poleg priznanih tehničnih in tehnoloških kvalitet nima krajinskih, zgodovinskih, arhitekturnih in estetskih vrednot. Glede na kompleksnost in hitrost razvoja tehnologije in industrializacije, ki sta močno vplivala na spremembe družbe in okolja, je bil z leti tudi sam študij zgodovine tehniške dediščine izpostavljen kompleksnemu razvoju.

Zametki varovanja tehniške dediščine segajo v 50. leta dvajsetega stoletja, ko se v Angliji pojavi nova veja študija - industrijska arheologija ali študij industrijske dediščine, ki proučuje ostanke, ki jih je industrializacija zapustila.

Zgodovinsko prelomnico pomenijo burni protesti prebivalcev, ki so sledili rušenju londonske železniške postaje Euston. Na zahtevo javnosti je bila sestavljena interdisciplinarna komisija, v katero so bili vključeni izobraženci humanističnih in tehničnih strok, ki so objekte predvidene za rušenje ali demontažo dokumentirali, ovrednotili in opredelili kot zaščitene ter jim z ustreznimi varstvenimi režimi določili način varovanja in ohranjanja. Tako postane prav Velika Britanija prva država, ki je leta 1962 vključila temeljno vlogo tehnološkega razvoja in industrializacije v svojo nacionalno kulturno zgodovino.

V naslednjih dvajsetih letih so tudi druge evropske države začele pot ohranjanja tehniške-industrijske dediščine. V glavnem so države različno dojemale kvalitete tehniške dediščine ter posledično raznoliko vrednotile in varovale take objekte.

Danes pod nazivom tehniška dediščina prepoznavamo kvalitete stavbnega tkiva ter grajene objekte in predmete, stroje in strojno opremo, ki so služila človekovim potre-

bam ter so odraz in primer stopnje gospodarskega, kulturnega, političnega in tehnološkega razvoja.

Opuščeni objekti predmet prestrukturiranja

Zaradi intenzivno naraščajočega in globalnega procesa deindustrializacije je trenutno eden najbolj uporabljenih izrazov povezanih s tehniško dediščino - industrijska dediščina. Opuščeni industrijski obrati, ki so prepoznani samo kot racionalne in funkcionalne, a ne kot enakovredne strukture prostora, so pogosto postali prej zadrega in problem kot priložnost za vključitev stavb ali območij v širše bivalno okolje. Zlasti v urbanih območjih so bile te strukture v večini podrejene rušitvam.

V evropskih državah je kar nekaj primerov, ko so taka velika območja, na podlagi rasti zavesti o vrednotah in potencialu, postala predmet prestrukturiranja, prenove ter novih vsebin, ki pomenijo obogatitev urbanega prostora in ne nazadnje povečano tržno vrednost območja kjer se nahajajo. Področje nekdanjih keramičnih delavnic Richard Ginori v Milanu, je prenovljeno v novo stanovanjsko-poslovno območje, industrijski kompleks Crespi d'Adda v Lombardiji, je po prenovi, kot industrijski park vpisan celo v Unescov seznam dediščine. V Parmi je arhitekt Renzo Piano nekdanjo tovarno sladkorja Eridania, preoblikoval v koncertno dvorano. Ne smemo pozabiti niti na nekdanjo železniško postajo, ki jo danes poznamo kot muzej d'Orsay v Parizu. V nove proizvodne, izobraževalne, stanovanjske in skupnostne prostore je bilo prenovljeno in prestrukturirano obsežno industrijsko območje Poblenou v Barceloni, ki velja za zgled revitalizacije, ki mu sledijo številna mesta po svetu.

Tehniška dediščina v Istri

Na območju štirih obalnih občin je evidentirana in v register nepremične kulturne dediščine vpisana tehniška dediščina, razdeljena v štiri vsebinske sklope. Prometna infrastruktura zajema ceste, železnice, pristanišča, mostove. Elektroenergetski objekti pričajo o elektrifikaciji teritorija. Vodnogospodarski objekti kot so vodovodi, zbiralniki za vodo, napajališča, perišča, ureditve vodotokov, namakalni sistemi in ureditve depresijskih območij izražajo dragocenost vodnih virov in racionalnost uporabe terena. Zadnji sklop predstavljajo pridelovalna-prodajna, obrtna in industrijska arhitektura. Pomembno je zavedanje, da sodijo nekateri sklopi tehniške dediščine, po obsegu, edinstvenosti in kvalitetah v sam vrh tehnološkega razvoja ter arhitekturnega in urbanističnega projektiranja - nekaj primerov: trasa nekdanje železnice Trst-Poreč (Parenzana), s svojimi postajališči, predori in nadvozi. Trasa Rižanskega vodovoda z zajetivjo na Vzročku, zbiralnikom in čistilno napravo v Cepkih ter vodnjakom v Bertokih. Melioracijsko območje na Serminu s črpališčem in transformatorsko postajo, Tovarna Delamaris v Izoli, Tovarna Salvetti v Piranu ali Rudnik v Sečovljah.

Kljub izkušnjam, da je uspešno načrtovanje novih, tako urbanih kot ruralnih območij mogoče z vključevanjem, dialogom in prepletanjem med starim in novim, pomeni ohranjanje in prenova tehniške dediščine pri nas še vedno težko odločitev.

Že Sir William Holford, arhitekt in urbanist, je v svojih spisih "The Training of Planners" trdil, da so imela pretekla zgodovinska obdobja glede načrtovanja prednost, ker so imela jasen moralni cilj, ki je usmerjal projektanta: klasična antika je težila k harmoniji, srednji vek k transcen-

denci, renesansa k eleganci proporcij, tudi v obdobjih, ki so nam časovno bližje je bil njihov namen razsvetliti človeštvo. Ker takega jasnega načela ni več, je postalo (urbanistično) projektiranje neke vrste "socialna služba" konceptov, ki se iz dneva v dan spreminjajo in jih zato ni mogoče jasno definirati, usmeriti in realizirati.

Dejstvo je, da danes mesta kot so Barcelona, Dunaj, Helsinki, Praga, stremijo k prepoznavnosti, ki je definirana preko zgodovinskega spomina in kulture. Ta identiteta se izraža preko prepoznavnih arhitektur. Tehniška dediščina je postala enakovreden del tega procesa, znebila se je negativnega predznaka, ne velja za nek vsiljen, moteč element v prostoru, ampak si je pridobila pravico ovrednotenja kvalitete tudi glede oblikovanja in estetike.

Za ohranjanje, prenavo in revitalizacijo tehniške dediščine mora biti vodilno načelo, da dediščina s svojimi zgradbami, obrati, napravami in stroji, priča o teritoriju in njegovi zgodovini, priča o prebivalcih, ki so na tem teritoriju živeli, priča o prepletenosti teh dejavnikov. Prav to daje tem območjem vrednost kulturne dediščine, ki jo je treba ohranjati in valorizirati, predvsem skozi kulturno vsebino, ki ji poveča vrednost. Z ustvarjanjem družbene in prometne infrastrukture, premišljenim oblikovanjem javnega odprtega prostora, vsebinsko mešanim in strnjanim prostorskim razvojem, z dejavnim sodelovanjem med javnim in zasebnim sektorjem ter civilno družbo, je potrebno te enote ali območja dediščine vključiti v širšo urbano strukturo. Poleg načrtovanja je nujno tudi aktivno ozaveščanje civilne družbe glede zgodovinskega pomena tehniške dediščine in obveščanje o možnostih za njeno ohranjanje, varovanje, prenavo in nazadnje tudi tržno-ekonomski razvoj. •

Bibliografija:

Battisti E., Battisti F.M. (a cura di), Archeologia Industriale. Architettura, lavoro, tecnologia, economia e la vera rivoluzione industriale, Jaca Book, Milano, 2001
Morandi C. (a cura di), Alla scoperta dell'archeologia industriale. La storia socio-economica regionale attraverso le strutture produttive industriali, Cleup, Padova, 2010
Leopold Kohr, La città a dimensione umana. Pianificazione, bellezza, convivialità nella città policentrica. Como, red edizione, 1992
Zgodnja industrijska arhitektura na Slovenskem: vodnik po arhitekturi, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Ljubljana, 2002
AB; Rog et cetera. Uporaba industrijskih objektov za kulturne namene v mestu: prenova, novogradnja, revitalizacija; Ljubljana, december 2011,
Strokovne zasnove za varstvo kulturne dediščine; Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Piran, Piran, februar 2006,
Zakon o varstvu kulturne dediščine (Uradni list RS, št. 16/08, 123/08, 8/2011, 30/2011 - Odl. US, 90/2012, 111/2013 in 32/16)
Pravilnik o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah (Uradni list RS, št. 102/10)

Pokrajinski arhiv Koper z razstavo, ki je nastala v okviru projekta Koprška Pretorska palača: podoba, pomen in namen

Mesto in otok. Poskus rekonstrukcije razvoja srednjeveškega Kopra

V Pokrajinskem arhivu Koper je od 19. aprila 2022 na ogled razstava Mesto in otok. Poskus rekonstrukcije razvoja srednjeveškega Kopra, ki je nastala v okviru projekta Koprška Pretorska palača: podoba, pomen in namen pri Mednarodnem središču za primerjalne zgodovinske raziskave (ICCHS) Filozofske fakultete v Ljubljani.

MAG. NADA ČIBEJ
direktorica Pokrajinski arhiv Koper

Projektno skupino sestavljajo raziskovalci in raziskovalke s področja umetnostne zgodovine, zgodovine, klasične filologije, arhitekture in spomeniškega varstva, vodja projekta in avtorica idejne zasnove je **Renata Novak Klemenčič** z Oddelka za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ki je objavila več prispevkov na temo dubrovniškega urbanizma in tamkajšnje upravne palače, besedila za razstavo je prispeval **Dušan Mlacović** z Oddelka za zgodovino ljubljanske Filozofske fakultete, ki se ukvarja z družbenimi elitami in urbano zgodovino vzhodno-jadranskih srednjeveških mest, na področju zgodovine je pri razstavi sodelovala še **Ana Jenko Kovačič**, ki v svojih raziskavah obravnava odnos škofije in komune v srednjeveških istrskih mestih, za načrte je poskrbel arhitekt **David Kabalin**, avtor večine fotografij je **Matej Klemenčič**.

Projekt "Koprška Pretorska palača: podoba, pomen in namen" se ukvarja s stavbnim razvojem Pretorske palače in njenim urbanim in časovnim kontekstom. Cilj projekta je celovita obravnava kompleksa koprške Pretorske palače v srednjem in zgodnjem novem veku v širšem geografskem kontekstu. Koper je bil namreč v predmodernem času središče beneške Istre. Za potrebe oblasti se je v Kopru razvil specifičen kompleks objektov za organe koprške komune. Na vzhodnem Jadranu sta se podobna kompleksa kot v Kopru razvila le še v Zadru in v Kotorju. V nobenem od naštetih mest pa ni bila beneška dominacija tako dolgotrajna ali izrazita kot v Kopru, sploh v starejših obdobjih. Hkrati nobeno od bodočih beneških pomorskih regionalnih središč za razliko od Kopra v srednjem veku ni bilo pod gospodstvom velikih fevdalnih gospodov. Ta razlika je pomembno vplivala na stavbno zgodovino koprškega kompleksa in zato je potrebno, ko gre za njegovo stavbno zgodovino v starejših obdobjih (11.-13. stoletje), zglede iskati npr. v Trevisu, Padovi in Veroni. Stavbna zgodovina Pretorske palače, katere zunanji gabariti so bili v veliki meri določeni ob koncu 15. stoletja, ko je bila zaključena prenova osrednjega komunskega trga - Platea comunis (današnjega Titovega trga), je še vedno predmet raziskav. Projekt se ne ukvarja le z vprašanji, ki so ozko vezana na kompleks Pretorske palače, kot so npr. kronologija grad-

benih posegov, razporeditev prostorov in njihova funkcija ali vpliv političnega in gospodarskega razvoja v Istri in v Beneški republiki na predelave Pretorske palače, temveč poskuša s pomočjo arhivskih virov in primerjav z drugimi beneškimi mesti umestiti kompleks v mestni raster.

Mesto se je v času od 11. do 15. stoletja po površini povečalo za nekajkrat, komunska palača in osrednji javni prostor pred njo sta bila izhodišči za načrtovanje nove mestne podobe. Rezultat takšnega razvoja v Kopru nazorno prikazuje načrt mesta, ki ga je leta 1619 izdelal Giacomo Fino po naročilu tedanjega koprškega podestata in kapitana Bernarda Malipiera. Načrt je nastal zaradi potrebe po utrditvi mestnega obzidja, zadnjega v nizu koprških mestnih obzidij. Razumevanje urbane geneze Kopra vsaj od 10. stoletja dalje je ključno za razumevanje položaja in geneze Pretorske palače.

naredili koprski raziskovalci iz kroga društva Histriae in rezultat njihovih dolgoletnih raziskav je izjemna monografija Koper. Urbana geneza, čigar urednica je **dr. Deborah Rogoznica** iz Pokrajinskega arhiva Koper.

V središče razstave Mesto in otok. Poskus rekonstrukcije razvoja srednjeveškega Kopra je postavljen Koper, ki leži na otoku. Poleg velikosti urbanega areala se je s spreminjanjem nivoja vodne gladine predvsem pa z nasipavanjem in načrtnim širjenjem otoka na južni strani spreminjala tudi velikost otoka. Rasti mesta in rasti otoka lahko sledimo skozi štiri ključne faze. Leto 1000 predstavlja čas pred nastankom komun, leto 1250 čas nastanka komun, 1350 in 1450 njihov rast in razvoj, z zadnjim plakatom pa pridemo že v zgodnji novi vek, torej v čas, ko je mestni raster Kopra znan z načrta Giacoma Fina iz leta 1619.

zgodovina, ki se je razvila v posebno zgodovinsko oz. interdisciplinarno panogo. Med vzhodno-jadranskimi mesti je s pomočjo metod, ki jih uporablja urbana zgodovina (predvsem mapiranje baz podatkov o nepremičninah v pisnih zgodovinskih virih), najbolje raziskan razvoj srednjeveškega Dubrovnika. Tudi tamkajšnji kompleks komunskih palač, Knežev dvor s sosednjimi stavbami, je med najbolje raziskanimi komunskimi kompleksi nasploh. To je bilo mogoče tudi zaradi dobro ohranjenih dubrovniških arhivskih virov iz 13. in prve polovice 14. stoletja.

Raziskovanje Kopra in nastanka ter razvoja kompleksa Pretorske palače v srednjem veku v zadnjem času dobiva na pomenu. Kompleks se je namreč razvijal skupaj z mestom in je rasel v skladu z vedno številnejšimi organi komunske oblasti in njihovimi uradi. Kot takšen je v poznem srednjem veku postal središče mesta. Dosegljivost in raziskanost pisnih virov za srednjeveški Koper, ki bi jih bilo mogoče mapirati še vedno ni dobro, se pa izboljšuje. Od leta 2016 je po dolgih desetletjih raziskovalcem omogočeno raziskovalno delo na gradivu koprškega komunskega arhiva (začasno je hranjen v beneškem državnem arhivu) in to je zelo pomembno za čas, preden je Pretorska palača dobila današnjo strukturo in podobo. Poglobljene raziskave srednjeveškega Kopra bi bile še intenzivnejše s prenosom komunskega gradiva v provenienčni, pokrajinski arhiv v Kopru. Za razliko od Dubrovnika, kjer je mogoče baze podatkov ustvariti na podlagi virov iz 13. stoletja, je to za Koper mogoče šele za čas od 1381 dalje. Pri analizi Pretorske palače in srednjeveškega Kopra torej ni možno uporabljati le metod, ki temeljijo na arhivskih virih, temveč je potrebno upoštevati primerjavo z bolj raziskanimi jadranskimi mesti in z mesti, ki so bila pomembna upravna središča beneškega zaledja. V projektu je zato bila izvedena primerjava velikosti mest, njihove obrambne strukture in umeščenost upravnih palač v strukturo mesta, med drugim tudi v odnosu do drugih pomembnih objektov, kot so npr. škofijski kompleksi.

Podatki o projektu in razstavi so iz gradiva, ki so ga pripravili sodelujoči v projektni skupini in so avtorji razstave. •

Mesto se je v času od 11. do 15. stoletja po površini povečalo za nekajkrat, komunska palača in osrednji javni prostor pred njo sta bila izhodišči za načrtovanje nove mestne podobe.

Vedenje o srednjeveškem Kopru je skromno

Za razliko od podobe Kopra leta 1619, ki je razmeroma dobro raziskana, je vedenje o srednjeveškem Kopru zelo skromno. Razstava predstavlja rezultat poskusa umeščanja Pretorske palače v urbano tkivo srednjeveškega Kopra na podlagi novih spoznanj o srednjeveškem Kopru in na podlagi primerjav z razvojem mest v poznosrednjeveški Evropi, še posebej mest, ki so bila organizirana v komuno. Koprski srednjeveški urbani areal je v različnih obdobjih primerjan z urbanim arealom srednjeveških Trsta, Pirana, Zadra in Dubrovnika.

Tako palača kot otok sta bila na podlagi koprških arhivskih virov nazadnje obravnavana v začetku prejšnjega stoletja. Zelo dobro je srednjeveški razvoj Kopra na osnovi virov interpretiral že Pietro Kandler v 19. stoletju, ogromno je že v šestdesetih letih prispeval Stane Bernik, v novejšem času se vse več arheoloških raziskav ukvarja s srednjeveškim Kopro. Velikanski napredek pri poznavanju Kopra v novem veku pa so

Velikost Kopra v vsakem od teh obdobjih je primerjana z velikostjo drugih središč na vzhodni jadranski obali (Dubrovnik, Zadar, Piran, Trst), hkrati pa je narejena primerjava umeščenosti komunskih palač in škofijskih kompleksov v mestne raste. V spodnjem pasu panojev teče časovni trak, na katerem so nanizani najpomembnejši dogodki iz srednjeveške zgodovine Kopra, spremljajo pa ga ilustracije ohranjenih spomenikov iz tistih časov, ki pričajo o moči in bogastvu mesta.

Razstava ni končni rezultat raziskovalnega projekta, temveč vmesna postaja, s katero raziskovalna skupina odpira ključna vprašanja o rasti mesta in otoka pred najstarejšim mestnim načrtom iz leta 1619. Za analizo funkcije in stavbnega razvoja Pretorske palače v 12. in 13. stoletju, se je bilo potrebno lotiti tudi zelo trdega oreha: razvoja urbane podobe srednjeveškega Kopra. Rekonstrukcija temelji na koprških arhivskih virih, predvsem pa na poznavanju urbanega razvoja s Kopro primerljivih mest. Preučevanje srednjeveške zgodovine mest je v zadnjih desetletjih dopolnila urbana

Čemu in komu so namenjeni muzeji?

Muzeji - nepotrebne ustanove ali pomembni gradniki sodobne civilizacije

Čemu in komu so namenjeni muzeji?

Skozi sekundarno socializacijo (izobraževanje) smo se vsi bolj ali manj naučili, da so muzeji načeloma pomembne in spoštovane ustanove, ki so družbi potrebne. Od tega splošnega znanja dalje, pa se soočamo z zelo različnimi mnenji posameznikov o potrebnosti in pomembnosti muzejev, ki prvenstveno temeljijo na njihovih osebnih izkušnjah, izobrazbi in vedenju.

DR. MAŠA SACCARA
muzejska svetovalka

Vloga muzeja je na prvem mestu ohranjanje in varovanje premične ter nesnovne dediščine. Skladno s to nalogo poteka proučevanje in interpretacija te iste dediščine. In prav pri slednji nalogi muzeji predstavljamo pomemben gradnik sodobne družbe v izobraževalnem, povezovalnem pa tudi terapevtskem smislu. Interpretacija je namenjena javnosti, pri njej smo kustosi zavezani visokim etičnim pravilom, saj z njo pomembno vplivamo na razvoj družbe pri razumevanju preteklosti, sprejemanju sedanjosti in načrtovanju prihodnosti.

Kaj zaposleni počnemo v muzeju?

Skladno z zbiralno politiko muzeja kustosi sprejemamo predmete v trajno hrambo. S postopkom inventarizacije, kjer poteka opredelitev, opis in po potrebi konservacija oz. restavracija, predmeti postanejo muzealije, torej spomenik, ki ga je potrebno dolgotrajno ohranjati. Dolgotrajna hramba muzealij predstavlja dolgotrajno skrb in nego v za to primernih prostorih - depojih, ki morajo biti opremljeni z alarmi, vlažilci in razvlažilci ter primernimi površinami za manipulacijo. Predmete je potrebno konservirati in včasih tudi restavrirati, za slednje poskrbijo muzejski konservatorji - restavratorji.

Ob proučevanju in dokumentiranju predmetov ter nesnovne dediščine poteka tudi interpretacija in delo z javnostmi. Predmeti in znanje o njih ter stik z ljudmi, poznavanje problemov in potreb sodobne družbe pripelje do ustvarjanja razstav, predavanj, vodstev, izobraževanj.

Pred vsakim delom z javnostjo se zaposleni poslužujemo treh konceptualnih vprašanj: zakaj (delamo to razstavo), komu (je namenjena) in kako (jo bomo realizirali)! Konceptualizacija kompleksnejših razstav lahko vzame

Doživljajsko vodstvo otrok v Pokrajinskem muzeju Koper

tudi leto ali več časa. Gradnja odnosa z javnostjo, vpetost muzeja v lokalno in širšo skupnost je dolgotrajna in zapleten proces, ki se lahko hitro poruši.

Pokrajinski muzej Koper je organiziran v posamezne oddelke: arheološki, etnološki, umetnostno zgodovinski, kulturno zgodovinski, oddelek za novejšo zgodovino, izobraževalni, konservatorsko - restavratorski. Sedavni del muzeja tvori receptorska služba, vodstvo, poslovno tajništvo, strokovna sodelavka, vzdrževalec in čistilka. Poglavitne naloge, ki jih muzej opravlja so: stalne razstave, občasne razstave, predavanja, strokovno-znanstvene in poljudne objave, izobraževanje, pedagoška služba, konserviranje - restavriranje, evidentiranje na terenu, inventarizacija, nega in dolgotrajno hranjenje predmetov, delo v dokumentaciji, muzejska knjižnica, fotoarhiv, digitalizacija, svetovanje, pomoč zasebnim zbiralcem, vključevanje v kulturno strategijo občin, ki jih pokriva znotraj javne službe za muzeje, upravljanje z muzejskimi prostori in zbirkami, izposoja, sprejem predmetov, vključevanje v evropske in druge projekte....

Kratkoročen družbeni razvoj se danes kaže v pospešeni digitalizaciji, v katero so vključeni tudi muzeji. Nove tehnologije (3D skeniranje in modeliranje, digitalne razstave, aplikacije...) prinašajo nove izzive; ne samo v tehnični opremljenosti muzejev in znanju zaposlenih, ampak tudi v smislu muzejskih vsebin. Muzeji smo namreč zavezani k ohranjanju kulturne dediščine in tako v svojem bistvu nasprotujemo globalizaciji ter unifikaciji različnih kultur narodov.

Arheologija v muzejih - posebna vrsta dediščine

Arheološka dediščina je po zakonu last države, zato ima v muzejih, ki so pooblaščen za njeno hranjenje poseben status. Sprejem arheološkega gradiva v trajno hranjenje je namreč določen s soglasjem Ministrstva za kulturo ob vsakokratnih arheoloških raziskavah. Posledično smo pooblaščen muzeji dolžni sprejeti arheološko gradivo iz vseh izkopavanj, ki potekajo na območju, ki ga muzej pokriva v okviru javne službe za mu-

Arheološki predmeti v depozu Pokrajinskega muzeja Koper

zeje. Zakon in podzakonski akti so jasni in načeloma dobro urejajo področje arheologije, zaplete se v praksi. Skoraj zagotovo lahko trdimo, da so vsi pooblaščen muzeji v Sloveniji v smislu depojskih prostorov podhranjeni. Problematiko arheoloških depojev država prelaga na pleča ustanoviteljev muzejev, ki so po večini občine. Prostorsko stisko se tako rešuje stihijsko, z zmanjšanim interesom in včasih tudi z nerazumevanjem.

Ob gradbenih delih, ki bodo uničila arheološko dediščino, je le to potrebno predhodno raziskati in, če se v izvornih načrtih ne sledi integraciji arheoloških struktur v novogradnjo, tudi odstraniti. Sodobna metodologija arheoloških raziskav vključuje totalno kolekcijo in vzorčenje le novejšega gradbenega materiala. Investitor financira arheološke raziskave s poizkopavalno obdelavo gradiva, zadnja faza, dolgotrajno hranjenje v muzejih pa je po zakonu breme države.

Pooblaščen muzeji (to so vsi pokrajinski muzeji v Sloveniji) smo v roku 5tih let po zaključku raziskave dolžni sprejeti celoten arhiv arheološkega najdišča, ki vključuje analogno in digitalno dokumentacijo, najdbe in vzorce, v trajno hrambo. Zasebna in javna arheološka podjetja za pridobitev novih dovoljenj potrebujejo dokazilo o pravočasni predaji celotnega arhiva arheoloških najdišč, ki so jih izkopali.

Kaj čaka Pokrajinski muzej Koper v naslednjih petih letih?

Pokrajinski muzej Koper trenutno razpolaga s štirimi prostori na različnih lokacijah, ki so namenjeni dolgotrajnemu hranjenju arheološkega gradiva in so zapolnjeni skoraj v celoti. Lani so se zaključila arheološka izkopavanja na drugem tiru, na delu, ki ga pokriva naš muzej. Arheologi so odkrili dve večji rimski vili in stavbni rimskodobni kompleks. Do leta 2026 tako lahko pričakujemo samo iz teh najdišč sprejem arhiva arheoloških najdišč v obsegu nekaj ton gradiva. Že sedaj vodstvo in zaposleni muzeja aktivno pristopamo k reševanju tega problema.

Zakaj je to potrebno?

Arheološka dediščina je specifična, po večini gre za predmete, ki se nam ohranijo v odlomkih. Pa vendarle ti najbolj na videz neugledni odlomki, skupaj z arheološko metodo raziskovanja govorijo o vsakdanu slehernika skozi dolga časovna obdobja. Prav na podlagi teh najdb lahko interpretiramo in oživimo življenje celotne družbe od najbolj običajnih ljudi do pomembnih veljakov in vodij. Lahko mirno rečemo, da arheologija prinaša glas brezimnih, najbolj ranljivih in skozi zgodovino najmanj vidnih ljudi. •

3D skeniranje lapidaričnega gradiva v vrtu Pokrajinskega muzeja Koper.

FOTO: BRIGITA JENKO

FOTO: ARHIV PMK

FOTO: SPELA PRUNK